A hagyomány-alapú társadalomról

Még 1988-ban tartottunk egy nemzetközi konferenciát itt Budapesten a hagyományról. Az örmény, magyar, orosz, francia, amerikai, japán és holland kutatók részvételével lezajlott tanácskozás anyagát néhány évvel később László Ervin, aki maga is résztvevő volt, megjelentette világhírű folyóiratában, a World Futures 34. évfolyamának különszámaként (Hoppál [szerk.], 1992), vagyis a világ jövőjével foglalkozó folyóirat közölte a hagyományról szóló eszmefuttatásokat. Talán több, mint jelképes, hogy a világ jövőjét illetően már akkor jó néhányan fontos szerepet tulajdonítottak a hagyományok megtartásának.

László Ervin, aki a fenntartható fejlődés elméletének egyik kidolgozója volt, a konferencián a fejlődés kulturális dimenziójáról és a kultúrákat meghatározó tudati mezők/térképek (cognitive map) jelentőségéről szólt. *Vitányi Iván* ‚Hagyomány és modernitás' című dolgozatában *Gadamer*t idézte, mondván, hogy „a hagyomány megőrzi a régi korok racionális tudásanyagát, melyet a korábbi nemzedékek felhalmoztak", vagyis ilyen értelemben a hagyományt nem kell szembeállítani a racionalizmussal, amely igen gyakran a régi, az idejétmúlt eltörlését szorgalmazta. Nem véletlen, hogy eszmefuttatása végén éppen *Bartók*ra hivatkozott, mint aki össze tudta egyeztetni az ősit és a modernet (*Vitányi*, 1992), s a kettőből alkotott időtállót.

A magyar szerzők közül kiemelkedően eredetiek az etológus *Csányi Vilmos* gondolatai, aki „a kultúra evolúciója"-nak replikatív modelljét és annak működését vázolta fel megállapítva, hogy az utánzó ismétlés alakította ki az emberi közösségekben az együttműködés mechanizmusait, amelyek lényegében a megszerzett tudások ismétlődő átadásán alapultak. (*Csányi*, 1992) *Voigt Vilmos* és jómagam a kulturális hagyománynak különösen azt az aspektusát tartjuk fontosnak, melyet korábban meglehetősen elhanyagoltak, nevezetesen, hogy a kulturális folyamatokban egyszerre két mechanizmus működik egyidőben. Az egyik az úgynevezett innovatív vagy revolucionista hatás, amely az új és még újabb elemek beépítését, a rendszer megújítását szolgálja és szorgalmazza – ez az, amit a 20. században annyira túlhangsúlyoztak Keleten és Nyugaton, a kommunizmus és a kapitalizmus ideológusai egyaránt. Míg a másik mechanizmus a rendszer, a kultúra folyamatosságát kívánja biztosítani, vagyis a hagyományok lehetőleg zavartalan átadásán és annak továbbvitelén munkálkodik. Ennek érdekében használunk többféle jelrendszert, többféle kódot és kódolást, szimbólumokat, nyelveket és gesztusokat, éneket és táncot, ételeket és ünnepi étkezéseket. Mindezek együttesen biztosíthatják a közösség számára fontos információk, a közösségre jellemző ismertetőjegyek biztonságos (gyakran túlbiztosított) átvitelét. (*Hoppál*, 1992)

Miért van erre szükség? Azért, mert csak így képzelhető el, hogy a közösség tagjai hosszú távon is megőrizzék az önazonosításhoz szükséges tudás legfontosabb elemeit, megőrizzék identitásukat. Azt mondhatjuk, hogy ez a – *Jurij Lotman* kifejezésével – „multikodalitás" adja a kultúrák csodálatos rugalmasságát, azt az alkalmazkodóképességet, amely nélkül nincs túlélés. A két mechanizmus, az új elemek beépítése és a régi struktúrák megőrzése, egyensúlya, illetve koronként változó dinamikája a hagyomány működésének legfontosabb jellemzője. Amikor az egyiket a másik rovására túlfejlesztik vagy visszametszik, akkor megbomlik az egészséges egyensúly és a kultúra megmereve-

dik vagy éppen ellenkezőleg elemeire esik szét és elveszti folyamatosságát. Pedig éppen a folyamatosság biztosítása az, ami a tradíció egyik legfontosabb funkciója.

Különösen így van ez ma, a globalizáció korában, vagyis egy posztmodern korban, ahogy jellemezni szokták a mai világot. A globális egységesülés korában, mintegy annak ellensúlyozására, felértékelődnek a lokális hagyományok. (*Siikala*, 2001) A helyi kulturális értékek szerepe megnőtt (*Hoppál*, 1999) a közelmúlt évtizedekben, mert a közösségek ráébredtek arra, hogy a helyi szinten felmerülő problémák megoldását hiába várják a távoli, országos szintű intézményektől. A globális vállalatok a kizsákmányolásban, a gyors építésben és rombolásban érdekeltek, s aztán hamarosan továbbállnak, s nem érdekli őket a helyben maradók identitásválsága, sem a visszamaradó környezetszennyezés. A korábban összetartó kis közösség szétesik, a világméretű migráció pedig teljessé teszi az identitásvesztés folyamatát.

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a világ uniformizálódásának idején, a farmerdivat és a baseball-egyensapka korában, a McDonald's-ételek íztelensége és a Coca-kolanizáció nyomásával egyidőben sohasem álmodott reneszánsza kezd kibontakozni az etnikus tudatosságnak. Az ideológiai vagy fogyasztási internacionalizmus idején a lokális kultúra jegyei etnikus jelképekként kerülnek elő (*Kapitány – Kapitány*, 1999), hogy ezáltal megerősítsék a kulturálisan (történetileg, nyelvileg, vérségileg) összetartozó csoportok identitását.

Különösen akkor lesz/lehet fontos az identitás megerősítése, ha a csoport a kisebbségi lét szorításában éli mindennapjait. Ilyenkor minden apró gesztusnak, szólásnak, nyelvi fordulatnak, dallamnak, színnek, jelnek, viseletdarabnak, ünnepnek, ételnek jelképes értelmet tulajdonítanak. A hagyomány az ellenállást erősíti, és az ellenállás a hagyományt élteti, abból meríti szimbolikus fegyverkészletét. (Ezért nem volt véletlen *Jancsó Miklós* filmjeinek, különösen a ‚Szegénylegények'-nek a kirobbanó sikere a hatvanas években, mert tele voltak olyan utalásokkal, jelképekkel, dallamokkal, amelyeknek „nemzeti" tartalmát az akkori rezsim elnyomta, elfeledni akarta, sőt parancsolta! De hogy egy másik példát mondjak, ugyanez történt a szibériai samanizmussal, amely ahogy lehetőség volt rá, azonnal színre lépett és manapság a függetlenségi törekvések egyik ideológiai alapja a belsőázsiai-szibériai népek orosz-ellenes kulturális küzdelmében.) És a példákat lehetne folytatni a lappok és a jakutok, vagy Japánban az ajnuk, Kínában az ujgurok kulturális köntösben zajló függetlenségi törekvéseiről.

A globális világrend egyik leggyakrabban hangoztatott szlogenje, hogy új társadalmat kell felépíteni (mennyire ismerős ez az 'új világ' jelszó!), egy új információn alapuló, az információk szabad áramlását biztosító társadalmat. Ennek mai változata a tudásalapú társadalom gondolata (Knowledge based society – mondják angolul, a nyelvi imperializmus világnyelvén). Ez az elképzelt szép új világ azonban utópia, hogy ne mondjuk, hazugság! Egyszerűen azért, mert az információ nem teríthető egyenlően, a tudás egyformán nem eloszthatóó. Már technikailag sem, mert nincs mindenhol villanyáram – tehát a számítógépek nem jutnak el mindenkihez egyformán. Sőt az is kiderült, hogy ez nem cél – hiszen az információ, a tudás hatalom. Arról nem is beszélve, hogy most, miközben ezeket a szavakat kimondom, az emberiség több mint háromnegyede még mindig írástudatlan.

Ezzel szemben a hagyományok egyenlően eloszthatók, illetve csak közösen megélhetők. Mindenki annyit vesz belőle, amennyit akar, és mégse fogy el. Minél többet veszünk magunkhoz, annál inkább erősítjük közösségépítő erejét! A helyi tudás tárházából mindenki meríthet, a gyógynövények ismeretét mindenki megtanulhatja, a csillagokhoz kapcsolódó mítoszok a tiszta égboltról leolvashatók, a táncban, a közös dalolásban még botfülű is részt vehet, a lakodalom és a temetés rituális idejét mindenki átélheti, az ünnepi ételekből is mindenki ehet, egy-egy közös

munkában, vadászaton vagy szertartáson mindenkinek lehet valamilyen szerepe. Röviden, a hagyomány-alapú társadalom az egyenlőségen alapuló közösségépítés modellje, amelyben „a hagyomány egy lokális közösség bizalmi tőkéje, egy-egy közösség önmegtartó ereje, ami nélkülözhetetlen lesz a jövőben, mert fontos szerepet tölt be közösségformáló, kohéziós öntudatosító hatásával... A hagyomány-alapú társadalom olyan értékvilágot, életminőségelvet közvetít, amelyben az immateriális elemeknek (a szellemi javaknak – H. M.) van inkább jelentősége, ez pedig olyan erkölcsi rendet képes teremteni, amelyben szilárdan állhat a jellem." (*Csörgő*, 2001) Ezt a tudatos hagyomány-őrzést lokális szinten a jövőtervezők szeretnék kiegészíteni a hagyományokat megújító és hagyományfejlesztő aktivitásokkal, amelyek szerves részét képezik a helyi gazdasági adottságok fejlesztésének és megerősítésének. Ez a jövő útja – nem a jelmondatok, hanem az értékmegőrző és -teremtő cselekvés szintjén.

A hagyomány-alapú társadalom az egyenlőségen alapuló közösség-építés modellje, amelyben „a hagyomány egy lokális közösség bizalmi tőkéje, egy-egy közösség önmegtartó ereje, ami nélkülözhetetlen lesz a jövőben, mert fontos szerepet tölt be közösségformáló, kohéziós öntudatosító hatásával... A hagyomány-alapú társadalom olyan értékvilágot, életminőségelvet közvetít, amelyben az immateriális elemeknek van inkább jelentősége, ez pedig olyan erkölcsi rendet képes teremteni, amelyben szilárdan állhat a jellem."

Nem véletlen, hogy az UNESCO is rájött arra, hogy a világ fejlődése, a fejlődés problémái nem oldhatók meg a különböző kultúrák egymástól eltérő értékrendjének és tudás-világának (cognitive map, Weltanschauung) figyelembevétele nélkül. Ezért fontos, hogy kialakuljon egy széles körű párbeszéd a kultúrák között. Az UNSECO 2001-ben megtartott közgyűlésén erre az interkulturális párbeszédre külön hangsúlyt helyeztek, meg arra is, hogy elismerték a kulturális pluralizmus tényét, illetve hogy azt fontos értéknek tartják. A kulturális sokszínűség védelme külön kiemelt feladat az UNESCO szerint, s ez lényegében a kisebbségi kultúrák védelmét jelenti. (*Isohookana-Asunmaa*, 1998) A fenyegetett helyzetben lévő kisebbségek nyelvét és folklórját, a szellemi örökséget (intangible culture) kell óvni, és minden eszközzel segíteni fennmaradását. Felismerték, hogy nemcsak a tárgyi emlékeket (régi templomok, várak, épületek), hanem a szellemi hagyományt, az orális népköltészetet, a zenét és táncot, a népi dramatikus hagyományt is védeni kell. A korábban meghirdetett ‚Living Human Treasure' program kiszélesítése mellett meghirdették ‚Az emberiség orális és más szellemi örökségének Mesterművei' elnevezésű pályázatot, sőt ki is hirdették az első 19 nyertes pályázót. (*UNESCO*, 2001) Igen tanulságos a díjazott pályázatok és a nyertesek sora, valóban sokféle, az emberi alkotókészséget dicsérő értékes folklóralkotás kapott elismerést. (Így például karib-szigeti és afrikai orális hagyományok előadói, bolíviai népi karnevál, szicíliai bábjáték, a kínai népi színház, valamint a japán nôgaku és az indiai szanszkrit színjáték, a marokkói Marrakesh régi főterének mesemondói, a grúz többszólamú éneklés és a litvániai temetői keresztfaragás.)

Mindezen szemléleti változások híven jelzik a helyi hagyományok felértékelődését napjainkban. Egyben azt is jelentik, hogy Muharay Elemérnek a negyvenes-ötvenes években igaza volt, megelőzte korát és az UNESCO-t: „tiszteljük egymás hagyományait, hogy hosszú életűek lehessünk a Földön".

Irodalom

Csányi V. (1992): The Evolution of Culture. *World Futures,* 34. 3–4. 215–223.

Csörgő Z. (2001): *A hagyományőrzés és fejlesztés lokális projektjei.* (kézirat)

Hoppál M. (1992, ed.): On Tradition. In: *Special*

Issuie o World Futures, 34. 3–4.
Hoppál M. (1992): Cultural Tradition as Sign Process. *World Futures*, 34. 3–4. 201–208.
Hoppál M. (1993): *Local Cultures in a Global World. EFI Communicationes.* No. 8. Európai Folklór Intézet, Budapest.
László E. (1992): Culture and Development. *World Futures*, 34. 3–4. 225–230.
Kapitány Á. – Kapitány G. (1999): *Magyarság-szimbólumok.* Európai Folklór Intézet, Budapest.
Siikala, A.-L. (2000): *Etnikus hagyományok és átalakuló társadalmak – Az identitás keresése. EFI Communicationes*, No. 6. Európai Folklór Intézet, Budapest.
Sohookana-Asunmaa, T. (1998): *Endangered uralic Minority Cultures.* (Report-Committee on Culture and Education). Council of Europe, Strasbourg.
First proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible heritage of Humanity. (2001) UNESCO, Paris.
UNESCO/Japan Fund-in-Trust for Intangible Cultural Heritage. (1999) UNESCO, Paris.
Voigt, V. (1992): Tradition Toward the Future. *World Futures*, 34. 3–4. 257–261.
Vitányi I. (1992): Tradition and Modernity. *World Futures*, 34. 253–255.

Hoppál Mihály

Drámapedagógia a magyar felsőoktatásban

A közoktatás szféráiban dinamikusan fejlődő, innovatív szakmai kultúra, a drámapedagógia vajon milyen hídfőállásokat tud magáénak a felsőoktatásban? A kérdés vizsgálatakor érdemes elemeznünk a drámapedagógiai jellegű tantárgyaknak, tanegységeknek az adott intézmény által biztosított képzési struktúrájában elfoglalt helyét, óraszámait, illetve más tanegységekkel, képzési területekkel meglévő kapcsolódási pontjait.

Igen sokszínű kép rajzolódik ki. (Következtetéseim a 2001 novemberében a Magyar Drámapedagógiai Társaság hasonló tematikájú szakmai rendezvényén meginterjúvolt mintegy 20 felsőoktatási intézmény tapasztalatai alapján születtek.) *(1)* Általános vélekedés, hogy a drámapedagógia ismeretrendszere két különböző, ám egymással szorosan összefüggő módon jelenik, illetve jelenhet meg a felsőoktatás keretei között. Egyfelől tantárgyi szerepben (azaz a drámapedagógia önálló műveltségi tartalmainak közvetítőjeként, a dráma tanításához szükséges egyes készségek kialakítójaként), másfelől pedig a különböző műveltségi és/vagy tantárgyi tartalmak hatékony átadását segítő metodikai elemként vagy rendszerként. A dráma ezen kétarcúságának hangsúlyozásával a kétféle megközelítés együttes, lehetőség szerint integrált alkalmazásának szükségességére kívánom felhívni a figyelmet.

Nyilvánvaló azonban, hogy a felsőoktatás olyan különböző területein, mint például a nyelvtanár- vagy a kántortanító-képzés, nem lehet (és nem is lenne szerencsés) egységes formai-tartalmi megoldásokat keresni. Az egyes intézmények különböző képzési rendszere és a tartalmi eltérések mögött ugyanakkor jól érzékelhetővé váltak a közös pontok, megoldásra váró általános érvényű problémák is.

A drámapedagógiai jellegű tanegységek az indokolhatónál jelentősen kisebb szerephez jutnak a felsőoktatásban. Pedig a drámapedagógiai jellegű tanegységek a hallgatókat olyan készségekkel láthatnák el, melyek elengedhetetlenül szükségesek a pedagógusi (tágabb értelmezésben pedig az értelmiségi) feladatok hatékony műveléséhez. A kommunikációs és önismereti jellegű tartalmak mellett a drámapedagógia eszköztára alkalmas a szaktárgyi ismeretek közvetítésének folyamatos metodikai megújítására, a tantárgyi integráció erősítésére, de a problémamegoldó gondolkodás és kooperatív-demokratikus magatartásmód fejlesztésére is. Mindezek értelmében szükségesnek véljük a drámapedagógia felsőoktatás-metodikai szerepének erősítését.